

Зорица Витић*
Филолошки факултет
Београд

ORCID 0000-0002-2787-159X

АПОКАЛИПТИЧНИ СНОВИ ЦАРА ШАКИША

Апстракт: У уводном делу рада представљене су различите теорије о пореклу, времену и месту настанка словенске верзије пророчког, есхатолошког списка *Дванаесџ снова цара Шакиша*. Оригинал са кога је овај текст преведен остаје непознат, али свакако је оријенталног порекла. Утврђено је да постоје две ране редакције словенског текста. Најстарији сачувани препис варијанте А јесте српски (Савина, бр. 29, око 1380. године), док је варијанта Б позната само у руским преписима XV–XVIII века. У источнословенској традицији постоји још једна, мање заступљена, редакција варијанте Б. У два нова нијуиј студијама (Милтенова 2013; Пичхадзе 2021) подробно је размотрена рукописна традиција обеју словенских варијаната, а у трећој су, уз нова издања, наведене и протумачене бројне разлике међу неколиким српским преписима (Јовановић 2023). Нека карактеристична места могу послужити као доказ да се у јужнословенским преписима чувају особености првобитног превода (IX–XII век), али и да је руска редакција морала настати рано, пре краја XIII века. Иако текст руских преписа делује кохерентније, обе словенске гране одликују бројне лексичке разлике, парафразе, проширења, изостављања и честе преписивачке грешке, што се може објаснити слободнијим односом редактора и преписивача према „неканонском“ тексту. У раду су наведени сви сачувани јужнословенски преписи *Дванаесџ снова*, укупно девет, од којих су осам српске редакције, уз још два фрагмента (XIV–XVIII век), а

* zvitic@fil.bg.ac.rs

Кључне речи: цар Шакиш, словенска верзија, оријенталне паралеле, редакције, стари јужнословенски преводи, српски рукописни зборници

Дванаест узнемирујућих снова које је цар Шакиш (Шахиншах, Шахаиша) уснио током једне ноћи тумачи му „књижник“ (мудрац, филозоф) Мамер. Необичне слике и сцене из снова предсказују посрнуће и страхоте које ће се десити у далекој будућности („у последње дане“), те самом цару неће нашкодити. Овај састав, сачуван у јужнословенској и руској средњовековној рукописној традицији, жанровски неодређен и у понеким преписима насловљен као *Слово и сказаније*, суштински припада пророчким, есхатолошким списима.¹ Открио га је Александар Николајевич Пипин (Александр Николаевич Пыпин) 1857. године (Пыпин 1857: 123–124), а интензивна проучавања настављена су нарочито након првог издања, које је 1879. године, на основу трију руских преписа (два из XV и један из XVIII века), начинио Александар Николајевич Веселовски (Александр Николаевич Веселовский) (Веселовский 1879: 4–10). У тим студијама углавном су разјашњаване могуће везе *Дванаест с снова* са староиндијским причама усвојеним посредством иранске традиције, а током наредних деценија, заправо више од столећа, изношене су често сасвим опречне претпоставке о пореклу ове словенске збирке пророчких снова.

Већ А. Н. Веселовски проналази сродне текстове – релативно далеке паралеле са текстовима из Палеје о премудром Соломону, *Беседом ђиројице свейийиѣља*, разнородним *Пиѣањима и*

¹ Структура текста одговара популарном старозаветном моделу фараонских снова које тумачи Јосиф (1Мој, 41), а препознатљива су и бројна општа места карактеристична за апокрифне саставе; уп. Милтенова 2013: 362.

одговорима, па и са оквиром девете приче из *Калиле ва Димне* о мудром Билару, тумачу осам царских снова (Исто: 11–27). Међу набројанима издваја се много убедљивији узор (Исто: 28–35), 16 снова цара Пасенадија (Прасенађита), из области Косале у Индији (VI век пре Христа). То је 77. ђатака о Буди, која је по концепцији и начину излагања веома слична словенској верзији (Cowell 1857: 187–194). Постоји готово идентична прича о Ђандрагуптиних 16 снова, које му, у складу са аскетским правилима ђаинизма, тумачи духовни учитељ Бхадрабаху (Rice 1889: 3–4).

Индолог Сергеј Фјодорович Олденбург (Сергей Федорович Ольденбург) убрзо указује на још једну колекцију од 10 снова на санскриту (Олденбург 1892: 135–140), а њихову иранску верзију објављује 1924. године (*Снови цара Кеуга/Кауга* – Олденбург 1924: 47–54). Ови снова су се нашли и у Фирдусијевој персијској *Књизи владара (Шахнами)* (Warner 2013: 91–97).

Средином седамдесетих година XX столећа оријенталиста Бронислав Иванович Кузњецов (Бронислав Иванович Кузнецов) саопштава извесне доказе о непосредном персијском утицају (везу препознаје већ у именима: Шахаиша – Шахиншах, цар над царевима; Мамер – Митра) и сматра да су *Снови* и Заратустрина биографија из XIII века потекли од заједничког персијског предлошка (Кузнецов 1976: 272–278). У XXI веку изнесена је још једна претпоставка о могућем узору за словенску верзију текста: Вадим Миронович Лурје (Basil Lurié) проналази литерарни оквир *Снова* у јеврејској легенди из времена Другог храма, причи о Јанију и Јамврију, чији су протагонисти неименовани фараон и мудри Јамврије, који му тумачи застрашујући сан (Lurié 2013: 481–507).

Осим покушаја да се утврди истински предлошак ове посебне колекције снова, проучаваоци су понудили и разноврсне хипотезе у вези са временом и местом настанка словенског превода: од почетне идеје А. Н. Веселовског да је ово заправо оригинално руско дело засновано на индијској традицији, преко уобичајеног

пута преводних текстова од Јужних Словена ка Русији, тзв. „првог јужнословенског утицаја“, који је предложио Александар Васиљевич Ристенко (Александр Васильевич Рыстенко) (Рыстенко 1904: 69, 34–35), потом често цитираног мишљења Б. И. Кузњецова да је реч о руском преводу Кијевске епохе са средњеперсијског језика, закључно са развијеном аргументацијом В. М. Лурја која поткрепљује тезу о јужнословенској провенијенцији овог превода (директно са сиријског, на основу иранског архетипа, Lurié 2013: 500).

До данас је са сигурношћу једино потврђено да постоје две ране редакције словенског текста: А/І – најстарији сачувани препис ове варијанте јесте српски препис из XIV века, док је варијанта Б/ІІ позната само у руским преписима. У источнословенској традицији сачувана је и посебна прерада варијанте Б, која садржи интерполацију из *Ойкривења* Методија Патарског.² Словенска и румунска верзија откривене су готово у исто време (Cipariu 1866: 114–115; Gaster 1883: 58–62; Gaster 1900: 623–635). Подељена су мишљења у вези с тим којој је традицији румунска варијанта сличнија – руској (Милтенова 2013: 263; Mitani 2018: 8), или пак јужнословенској (Пичхадзе 2021: 44). Међутим, само постојање румунске верзије поткрепљује становиште да су *Снови* јужнословенског порекла (Gaster 1900: 626; Lourié 2013: 482).

Поред издања појединих преписа (Polívka 1889: 188–194; Polívka 1891: 157–160; Срећковић 1892: 28–30; Потапов 1928: 124–129) и прве систематизације јужнословенске традиције половином прошлог века, која садржи шест преписа (Ангелов 1958: 145–151),³ проучавања и нова открића нижу се непрекидно

² Истрин 1897: 248–250; изд. Рыстенко 1904: 135–164. Ова је варијанта била популарна код руских старовераца и у XIX веку, што потврђују новопронађени преписи у садашњој Печорској области на западу Русије (уп. Волкова, Коријелл 2021: 38–48).

³ На списку је и изгубљени, неиздати бугарски препис Михаила Поп Неделчева из града Ловеча, из XV/XVI века, који је носио наслов

све до наших дана. Међу новијим радовима у којима се пажња сасвим усмерава на конкретне рукописе и њихове одлике издваја се онај који прати издање најстаријег јужнословенског преписа (поменутог српског, из манастира Савине), које је сачинила Ани-сава Милтенова (Miltenova 2011: 427–449). Студија је објављена у књизи посвећеној историјским и апокалиптичним списима у Византији и средњовековној Бугарској. Ауторка доноси допуњен списак углавном издатих преписа (осам),⁴ међутим, веома је значајно да, кроз компаративну анализу, први пут предочава и одломке српског преписа из XV века који се чува у Бодлејанској библиотеци у Оксфорду (Miltenova 2011: 435; 437–440).⁵

Поређењем старијих руских и јужнословенских преписа бавили су се и јапански слависти Кајоко Митани и Фумијаки Хатори (Mitani 2018: 1–29; Хаттори 2022: 215–234), док је Томислав Јовановић поново приредио три српска преписа *Снова* (Савина бр. 29, Патријаршијска библиотека у Београду бр. 343, Народни музеј у Прагу IX.H.16), те издао досад необјављена два фрагмента из рукописа манастира Хиландара бр. 98 и Архива САНУ бр. 147 (Јовановић 2023: 1–35).

Драгоцен је покушај реконструкције првобитног словенског текста *Дванаесѣ Снова* који је предложила Ана Абрамовна Пичхадзе (Ана Абрамовна Пичхадзе) (2021: 41–56). Руска научница је, кроз разматрање девет преписа обеју традиција (трију руских и шест јужнословенских) уверљиво доказала да су лексички русизми секундарни, а да се у јужнословенским преписима чувају

Тумачење дванаесѣ снова које је Анѣиохијски цар Сахаичи видео за једну ноћ у граду Јерихону (уп. и Милтенова 2013: 364).

⁴ Изостављени су Бечки рукопис, као и онај који је некада припадао збирци А. И. Хлудова у Москви (бр. 429), а сада се налази у Патријаршијској библиотеци у Београду, бр. 343.

⁵ Детаљан опис садржаја Савинског и Бодлејанског зборника, као и упоредну табелу стања текста у једном руском и пет јужнословенских преписа доноси Милтенова 2013: 362–377.

одлике старог словенског превода.⁶ Ипак, намеће се и закључак да је руска редакција морала настати релативно рано (пре краја XIII века). Ауторка је нотирала бројне разлике међу јужнословенским преписима, нарочито на почетку и на крају текста (Пичхадзе 2021: 44), што се може објаснити слободнијим односом редактора и преписивача према „неканонском“ тексту. Парафразе, проширења, изостављања читавих делова текста, бројне лексичке разлике, очигледне преписивачке грешке, карактеристичне су за обе словенске гране, а постоје и нека неизвесна, „тамна“ места, где би једино засад непознати оригинал могао пресудити и открити прави смисао.

Сви су се проучаваоци позабавили таквим карактеристичним местима, необичним одступањима која потпуно мењају значење, али помажу у расветљавању односа међу традицијама. У опису другог сна наилази се на русизам *сыръ брюхъ* – ‘влажан/зелен/сиров трбух’, што се може довести у везу са утробом животиње одређене за жртвовање (Lourie 2013: 495–496; Милтенова 2013: 374–375). У јужнословенским преписима влада потпуно шаренило: *срѣбро*, *сѣрь убрусъ*, *срѣйъ*, *яръмъ* (!). А. А. Пичхадзе (2021: 47–48) одлучује се управо за *сѣрь убрусъ* (‘светли/плавичасти/бедан убрус’, уп. Јовановић 2012: 289) као првобитно читање. Међутим, обе традиције на овом месту делују искварено, а како је сан једноставан – *нешѣио* виси од неба до земље – тешко је реконструисати оригинално читање. Ни тумачење није од помоћи: једнако зло наговештава златни стуб од неба до земље из првог, нешто шире протумаченог сна, као и висећи „бедан убрус“, или пак „утроба жртвене животиње“.

У руској редакцији сачувало се и једно неспорно аутентично место у четвртом сну: „кобылоу староу съ жребатемъ. и оръ бронъ накоупъ травоу ядоущъ даяше кобылѣ. а жребѣ лизааше оръ“

⁶ Петар Осипович Потапов (Петр Осипович Потапов), издавач Софијског преписа, залаже се за већу старину црта које чувају руски преписи (1920: 121–122).

(‘стару кобилу травом храни бели коњ, а ждребе га лиже’). Јужнословенски преписивачи нису разумели стару, специфичну именицу *орѣ* (‘коњ’), као ни придев *бронѣ* (‘бели, светли’), тако да у свим овим преписима орао (орѣлъ) храни кобилу, а ждребе рже (Polívka 1891: 156; Милтенова 2013: 375; Пичхадзе 2021: 51; Јовановић 2023: 14).

О чињеници да су се две словенске рукописне гране морале рано раздвојити сведоче и извесни християнизујући додаци. Наиме, у тумачењу шестог и седмог сна у јужнословенским преписима постоје проширења која се односе на користољубиве духовнике (патријархе, епископе и попове), која је руски редактор очигледно одбацио (Пичхадзе 2021: 49–50).

Нижу се сновиђења у којима нема овако изразитих разлика међу преписима (осим у обиму тумачења)⁷: три кипућа котла, кучка којој штенци лају у утроби, попови у блату, коњ са две главе, земаљске драгоцености (драго камење, бисер и царски венци) спржене огњем, сенке које ходају по земљи и, најзад, људи са уским очима, оштрим власима и шиљатим ноктима који служе ђаволу. Чак ни наизглед пријатан царев сан – девојке са сунчаним венцима на главама и мирисним цветовима у рукама – не наговештава добро: „Када дође то зло време сви ће примати награде, биће тврдице, лажови и обмањивачи; мајка ће мрзети своју децу, брат брата; убогог човека нико неће слушати, јер је убог, а кад богати почне говорити, па макар су му и безумне речи, њега ће слушати“ (Јовановић 2012: 292).

Древне и увек актуалне људске склоности – морално посрнуће (блуд, среброљубље, мито, неправедно суђење, непоштовање родитеља), непризнавање Божјих и људских закона, отуђење од ближњих, прате прастара и свевремена упозорења да је крај

⁷ У тумачењима недостаје fino алегоријско повезивање између појединих елемената снова и њиховог значења, какво је, на пример, присутно у поучним хришћанским причама из *Жийија Варлаама и Јоасафа* (нарочито у причи *О инороју*, уп. Јовановић 2012: 164–165).

близу. У тумачењу последњег сна, које предвиђа апокалиптично страдање убогих од богатих, јасно се издваја опште место есхатолошке литературе: „Зашто пре овог времена не умресмо да не видимо окончање ових дана?“ (Исто: 292). Очигледно је да овај спис о последњим временима, непознат у византијској традицији, опстанак и популарност дугује бројним словенским редакторима и преписивачима, од настанка старог превода све до XIX столећа.

*

Списак сачуваних јужнословенских преписа доносимо хронолошким редоследом, са додатком о издању:

1. Српски препис манастира манастира Савине, број 29, око 1380. године, 70а–75б. Изд. Miltenova 2011: 445–449; Јовановић 2023: 21–24.

2. Српски препис који се чува у Бодлејанској библиотеци Оксфордског универзитета, XV век, Canon. Lit. 413, 1256–1326. Изд. Miltenova 2011: 437–440 (кратки одломци, описи царевих снова, без тумачења).

3. Српски препис Народног музеја у Прагу IX.H.16: 1646 (Шафарик 19), XV век, 2216–2266. Изд. Polívka 1889: 188–194; Јовановић 2023: 26–29.

4. Српски препис Универзитетске библиотеке у Бечу I.26054, XVI в, 456–516. Изд. Polívka 1891: 157–160.

5. Српски препис Народне библиотеке у Софији, број 309, друга половина XVI века, апокрифни Бељаковски зборник, 1086, 113а–113б, 146а–151б. Изд. Потапов 1928: 124–129.⁸

6. Српски препис са бугаризмима, Пловдив, Народна библиотека, број 101 (36), друга половина XVI – почетак XVII века, 1496–153а. Изд. Ангелов 1958: 145–151.

⁸ Снимци читавог рукописа доступни су на: <http://82.147.128.134/slr/public/>.

7. Српски рукопис из збирке А. И. Хлудова у Москви, бр. 429, XVII век, 4546–4586, сада у Патријаршијској библиотеци у Београду, бр. 343. Изд. Срећковић 1892: 28–30; Јовановић 2023: 24–26.

8. Српски препис, Cod. D. Slavo 17, ЦСВП „Ив. Дуйчев“, прва половина XVIII века, 6а–116; копија Бељаковског зборника (уп. Милтенова 1989: 61–74).

9. Рукопис бр. 214 Универзитетске библиотеке у Софији, препис с почетка XIX века, скраћена верзија на народном бугарском језику. Изд. Николова 2009: 282–307.

Фрагменти:

1. Српски препис, манастир Хиландар, бр. 98, средина XVI века, 334а–334б. Изд. Јовановић 2023: 30.

2. Српски препис, Архив САНУ, бр. 147, крај XVII – почетак XVIII века, 69а–70б. Изд. Јовановић 2023: 30.

Испоставља се да су преписи које готово сви проучаваоци означавају као јужнословенске, из Савине, Оксфорда, Прага, Беча, Софије, Пловдива, Београда и из манастира Хиландара, заправо рукописни зборници искључиво српске редакције, њих 8 од XIV до XVIII столећа.⁹ Захваљујући овим зборницима мешовитог, готово увек апокрифног садржаја, најстарији словенски преводи опстали су кроз векове.

Литература

Ангелов, Боню Стоянов. „Сказание за дванадесетте съня на цар Шахаиши“. *Из старата българска, руска и сръбска литература* 1. София: Българска академија на науките, 1958, 145–151.

⁹ Сасвим је упоредива рукописна традиција још једног древног преводног текста, *Повести о премудром Акиру*, који се налази у 4 зборника са нашег списка, а и осталих његових 7 преписа су српски (уп.: Витић 2015: 231–233).

- Веселовский, Александр Николаевич. „Слово о двенадцати снах Шахаиши: по ркп. XV в.“ *Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук*, 20/2 (1879): 1–47.
- Витић, Зорица. „Софијски препис *Повести о Акиру љреумудром*“. *Годишњак Друштва чланова Матице српске у Републици Српској*, 4–5 (2015): 229–253.
- Волкова, Татьяна Федоровна, Ольга Роландовна Кориэлл. „Апокрифическое Сказание о двенадцати снах царя Шахаиши и его пещорские списки“. *Вестник Сыктывкарского Университета. Серия гуманитарных наук*, 4/20 (2021): 38–48, https://www.syktu.ru/about/nd/nauchnye-izdaniya-vuza/vestnik_ign/, приступљено 1. 12. 2023.
- Истрин, Василий Михайлович. *Откровение Мефодия Патарского и апокрифические Видения Данила*. Москва: Университетская типография, 1897.
- Јовановић, Томислав. *Христоматија средњовековне књижевности*. Том I. *Старословенска и љреводна књижевност*. Београд: Филолошки факултет, 2012.
- Јовановић, Томислав. „Слово о дванаест сновa цара Шакиша у српским преписима“. *Годишњак Каћедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, 18 (2023): 11–35.
- Кузнецов, Бронислав Иванович. „Слово о двенадцати снах Шахаиши и его связи с памятниками литературы Востока“. *Труды Отдела древнерусской литературы*, 30 (1976): 272–278.
- Милтенова, Анисава. „Новооткрыт ‘близнак’ на Беляковския апокрифен сборник“. *Palaeobulgarica*, 13/3 (1989): 61–74.
- Милтенова, Анисава. „Сказание о двенадцати снах царя Шахинишахи: новые данные“. *Христiанскiй Востокъ. Новая серия*, 6/12 (2013): 362–377, <https://www.academia.edu/24994563>, приступљено 1. 12. 2023.
- Николова, Марианна. „Рукопись № 217г из Университетской библиотеки в Софии и поздняя южнославянская традиция Слова о двенадцати снах царя Шахинишаха“. *Scripta & eScripta*, 7 (2009): 282–307.
- Ольденбург, Сергѣй Федорович. „К вопросу об источниках Слова о двенадцати снах Шахаиши“. *Журнал министерства народного просвещения* (1892): 135–140.
- Ольденбург, Сергѣй Федорович. „Сны Кейда, царя Канодожского и сны царя Шахаиши“. *Сборник Отделения русского языка и словесности*

- РАН (Историколитературный сборник, посвященный В. И. Срезневскому), 4 (1924): 47–54.
- Пытин, Александр Николаевич. Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских. Санкт Петербург: Императорская академия наук, 1857, 123–124.
- Пичхадзе, Ана Абрамовна. „К реконструкции текста Сказания о двенадцати снах царя Шахаиши“ *Slovène*, 10/1 (2021): 41–56, http://slovene.ru/2021_1_Pichkhadze.pdf, приступлено 25. 10. 2022.
- Потапов, Петр Осипович. „К литературной истории Сказания о 12 снах царя Шахаиши“. *Сборник Отделения русского языка и словесности РАН*, 1013 (1928): 120–129.
- Рыстенко, Александр Васильевич. „Сказание о двенадцати снах царя Мамера в славяно-русской литературе“. *Летопись Историко-филологического общества при Новороссийском университете*, 13 (1904): 23–164.
- Срећковић, Панта. „Неколико српских споменика“. *Сйоменик Срѣске Краљевске академије*, 15 (1892): 28–30.
- Хаттори, Фумиаки. „Об одном аспекте исследования переводной литературы киевского периода“. *Slavica Kiotoensia*, 2 (2022): 215–234, https://repository.kulib.kyoto-u.ac.jp/dspace/bitstream/2433/277849/1/SlavicaKiotoensia_2_214.pdf, приступлено 27. 1. 2024.
- Cipariu, Timotei. *Principia de limba și de scriptura*. Ed. II revediuata si immultita. Blasiu: Cu Tipariulu Seminariului, 1866.
- Cowell, Edward Byles. *The standard Pali collection of jātakas*. Translated by E. B. Cowell and others. Vol. 1. Cambridge University Press, 1857.
- Gaster, Moses. *Literatura populară română*. Minerva: Bucuresti, 1883.
- Gaster, Moses. “The Twelve Dreams of Sehachi”. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* (1900): 623–635.
- Lourié, Basil. “The Slavonic Apocalypse *The Twelve Dreams of Shahaisha*: An Iranian Syriac Reworking of a Second Temple Jewish Legend on Jambres”. В: С. Р. Тохтасьев, П. Б. Лурье (ред.). *Commentationes Iranicae. Сборник статей к 90-летию Владимира Ароновича Лившица*. Санкт Петербург: Нестор-История, 2013, 481–507, <https://www.academia.edu/3306460/>, приступлено 5. 7. 2022.

- Miltenova, Anisava. "Tale of the Twelve Dreams of King Shahinshahi". In: V. Tapkova-Zaimova, A. Miltenova (eds.). *Historical and Apocalyptic Literature in Byzantium and Medieval Bulgaria*, Sofia: East-West Publishers, 2011, 427–449, <https://www.researchgate.net/publication/299411362>, приступљено 2. 11. 2022.
- Mitani, Kaioko. "The Twelve Dreams of King Shahaisha: Comparison of early Russian copies and the South Slavonic tradition". *Comparative and Contrastive Studies in Slavic Languages and Literatures. Japanese Contributions to the XVI International Congress of Slavists 1*, Belgrade: MKC, 2018, 1–29.
- Polívka, Gjuro. „Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu. Dvanajest snova cara Šahinšaha“. *Starine JAZU*, 21 (1889): 187–194.
- Polívka, Gjuro. „Opisi i izvodi iz nekoliko jugoslavenskih rukopisa u Pragu. Jošte dvanajest snova cara Šahinšaha“. *Starine JAZU*, 24 (1891): 155–160.
- Rice, Benjamin Lewis. *Epigraphia Carnatica*. Vol. II. Bangalore: Mysore Government Central Press, 1889, https://books.google.rs/books?id=EMUUAAAAYAAJ&redir_esc=y, приступљено 25. 7. 2022.
- Warner, Arthur George and Edmond Warner. *The Shahnama of Firdausi*. Vol. VI. Montana: Kessinger Publishing, 1912. Repr. by Routledge, 2013.

Zorica Vitić

APOCALYPTIC DREAMS OF EMPEROR ŠAKIŠ (SHAHAISHA)

Summary

In the introduction of this paper the conclusions of numerous comprehensive studies on the Slavonic version of the prophetic, eschatological text *The Twelve Dreams of King Šakiš* (Shahaisha) are presented (A. N. Veselovskij, S. F. Oldenburg, A. V. Ristenko, P. K. Potapov, B. St. Angelov, B. I. Kuznjecov, B. Lourié). The original of the tale remains unknown, but it is supposed to be of Oriental provenance. The existence of two early Slavonic versions is corroborated. The oldest manuscript containing variant

A is Serbian Slavonic one (from Savina monastery, no. 29, ca. 1380), since variant B has survived only in the Russian manuscripts (copies from the 15th to the 18th cc.). In the East Slavonic tradition, there is also one minor redaction of variant B. In two relevant recent studies concerning both Slavonic redactions (Miltenova 2013; Pichkhadze 2021) it is confirmed that the lexical Russisms of the Russian redaction are secondary, and also that the text in South Slavonic manuscripts contains some features of the original Slavonic translation (9th–12th cc.). Furthermore, some convincing arguments for the early emergence of Russian redaction (before the end of the 13th c.) have been highlighted. The latest study (Jovanović 2023) contains new editions of several Serbian copies of *The Twelve Dreams*, with explanations for great many *variae lectiones*.

Although the Russian manuscripts preserve a range of authentic readings and seem to be more coherent, both Slavonic textual branches show lexical varieties and contain paraphrases, additions, abridged or corrupted text, as well as obvious scribal mistakes. This fact could be explained by the early split of the textual tradition, but also by a less strict approach of redactors and scribes to the “non-canonical” text.

In the paper there is a list of all the preserved South Slavonic copies of *The Twelve Dreams* (nine, plus two fragments): eight of those codices are written in Serbian Slavonic (14th–18th cc.), and just one is the 19th-century abridged version in modern Bulgarian. The content of these miscellanies, mostly apocryphal, shows that many other old Slavonic translations have survived in Serbian manuscript tradition (e.g. Slavonic version of *The Story of Ahiquar* is also preserved in seven Serbian codices. Our list contains four of them).

Keywords: King Šakiš (Shahaisha), Slavonic version, Oriental parallels, redactions, old South Slavonic translations, Serbian miscellanies